

och att C-värdet för h_1 i S1 respektive h_1 i S2 är 0,01. Enligt den reviderade teorin är h_2 i S1 i så fall lika fel som h_3 i S2. Men är det inte rimligare att hävda att A handlar *mer* fel om hon utför h_3 i S2? I S2 hade hon ju utan svårighet kunnat välja h_2 , som är ett betydligt bättre alternativ än h_3 , medan hon i S1 bara med stor svårighet hade kunnat utföra ett bättre alternativ (dvs h_1).

Om man nu vill hålla fast vid att C-värden bör spela en roll, så tyder kanske detta på att man bör utforma teorin så att styrkan hos en förpliktelse, och "graden" med vilken man handlar fel i en viss situation, blir en funktion av *alla* alternativens C-värden samt utfall. Resultatet skulle nog bli en ganska komplicerad historia.

En annan möjlighet vore att överge Erikssons idé om att styrkan hos förpliktelsen att utföra en viss handling är oberoende av vilket alternativ man jämför med. I stället kan man relativisera styrkan till alternativen: I S2 är förpliktelsen att utföra h_1 relativt till (dvs i stället för) h_3 starkare än förpliktelsen att utföra h_1 relativt till h_2 . Osv. Men detta är knappast tillfredsställande. Poängen var väl att kunna säga att förpliktelsen att handla rätt är svagare i vissa situationer än i andra, oberoende av vilket alternativ i respektive situation man jämför med, och att detta i allmänhet gäller just förpliktelser som involverar stora kostnader för agenten.

Men trots problemen är Eriks-

sons resonemang kring styrkan hos förpliktelser roliga att ta del av, och i sin helhet är avhandlingen väl värd att läsas och har mycket att lära dem som är intresserade av utilitarismen.

Folke Tersman

Per Sundström, *Abortetik i ny dager*, 191 s Nya Doxa, Nora 1994

Per Sundström (PS) är läkare och fil dr i filosofi och medicinsk etik. Hans bok *Abortetik i ny dager* behandlar olika moraliska och politiska frågor med anknytning till abort. De sju kapitlen innehåller, i tur och ordning, en diskussion av förhållandet mellan abortetik och abortpolitik/juridik, en (med PSs ord) "läsning" av (den svenska) abortverksamhetens sociala och psykologiska verklighet, en diskussion av etiska utgångspunkter för den efterföljande behandlingen, kortfattade kommenterande referat av fyra engelskspråkiga moral-filosofiska abortetiska inlägg, samt diskussioner av dels förhållandet mellan abortetik i största allmänhet och moraliska frågor i samband med fosterdiagnostik, dels det etiskt försvarbara i att bota sjukdomar med hjälp av vävnad från aborterade foster, dels socialstyrelsens agerande i frågan om omhändertagandet av aborterade foster. PSs normativa slutsatser ligger alla i

linje med hans i grunden ogillande men moderata hållning till abort och hans liberala politiska övertygelse. Många är de klandervärdheter som PS menar sig avtäcka, men samtidigt vilja skydda från statligt tvång.

En av PSs huvudpoängar är att skilja på frågan om det är rätt att göra abort och frågan om i vilken utsträckning det är rätt av staten att bruka tvångsmedel för att förhindra eller åstadkomma att abort görs. Detta betraktar PS som en närmast revolutionerande upptäckt och ett helt kapitel ägnas åt att ideligen upprepa den, dock inte till att argumentera för den. Distinktionen mellan politik och privatmoral är förvisso såväl grundläggande som av stor vikt i abortetiska sammanhang, däremot knappast ny. I Sverige har t ex jag själv och Erwin Bischofberger både förklarat och argumenterat utifrån den. Undantaget fundamentalister, verkar PSs spekulation att folk i allmänhet och kvinnor i synnerhet inte kan skilja dessa saker åt också gripen ur luften. Min erfarenhet är den rakt motsatta. Att PS inte har särskilt mycket på fötterna i denna fråga bekräftas ytterligare då han, utan belägg, för fram sin moraliserande tes om "överspridning" mellan lag och moral: "så länge vi har en lag om 'fri abort' kommer individens beslut i viss mån styras av denna i riktning mot moralisk fördomsfullhet och lättja" (s 32). Det av förtrytelse darrande pekfinger över

svenskens moraliska förfall som PS här höjer förmår han sedan aldrig riktigt sänka.

PSs andra huvudpoäng är hans abortetiska grundtankar, vilka kopplas till Emmanuel Lévinas idéer om etik. Det är emellertid inte klart *vilken frågeställning* som PS tänker sig att dessa hans idéer är ett svar på. Av den diskussion han för då han skiljer mellan abortetik och abortpolitik får man intrycket att abortetiken gäller när (om någonsin) *abort* är moraliskt rätt. Men när han uttalar sig om sina egna abortetiska idéer tycks dessa, snarare än när abort får göras, röra *hur man bör reflektera* över frågan om när abort får göras: "...jag tror mig ha funnit ett sätt att tänka och känna – och i förlängningen att handla – som närmar sig *det etiskt rätta sättet* nog så bra som alternativen" (s 64, de två sista kursiveringarna är mina). I diskussionen växlar sedan PS mellan uttryckssätt som ömsom signalerar den ena frågeställningen, ömsom den andra, utan att klart skilja dem åt. Detta är besvärande, eftersom PS uppenbarligen uppfattar sina idéer som konkurrenter till andra abortetiska synsätt, vilka dock normalt *inte* rör hur man, ur *etisk* synvinkel, bör resonera i abortetik. Dessutom, om PSs diskussion rör *detta*, så har han inte presenterat någon som helst etisk grundhållning som skulle kunna motivera *den* moraliska tesen.

Men varför vara gnällig? – det är väl klart att PS vill försvara vissa

åsikter om *abort* i första hand! I vart fall kommer jag fortsättningsvis att förutsätta detta.

PS menar att det så gott som alltid finns ett argument *mot* abort – *det existentiella argumentet*. Detta argument är inte konklusivt, det kan uppvägas av andra faktorer. Det existentiella argumentet är att abort medför att man förhindrar framkomsten av en framtida person med ett åtminstone minimalt dragligt liv. PS kan då rättfärdiga abort när fostret antingen saknar utvecklingspotential, eller är mycket allvarligt skadat på ett sätt som skulle garantera den framtida personen ett liv dominerat av lidande. Det existentiella argumentet är helt enkelt inte tillämpligt i dessa fall. I de fall det är tillämpligt kan abort rättfärdigas om kvinnan annars skulle drabbas av svåra lidanden av något slag (ss 91ff och 121). Om man ser på hur PS argumenterar framkommer det att också effekter på andra (familjemedlemmar) *tillsammans* med effekter på kvinnan kan rättfärdiga abort. Vad det är som *gör* att dessa faktorer, men inte andra, kan uppväga det existentiella argumentet säger dock PS inget om, varför han förefaller sakna argument för denna sin bedömning.

Så långt avviker inte PSs syn nämnvärt från den som vanligen framförs av utilitarister (med den skillnaden att de senare har en idé om vad det är som *gör* att förlusten av ett framtida liv dominerat av lidande inte måste vara en moralisk

förlust och att förlusten av ett framtida gott liv kan uppvägas av vissa faktorer). Samtidigt mullrar sidorna av förgrämlse så fort något som liknar utilitaristisk abortetik kommer på tal. Detta tycks bero på två elementära missförstånd: Dels att utilitarismen skulle kräva av oss att göra utilitaristiska kalkyler (s 89), något som ingen klok utilitarist efter Sidgwick och Hare hävdar. Dels att utilitarismen bjuder oss att avstå från att gynna dem som redan är sämst ställda (för att driva den tesen i bevis tvingas PS postulera ett fall där den sämst ställda inte *går* att gynna!) (s 88). Som alternativ till utilitarismen målar PS upp en syn enligt vilken "det närmare *inhållet* i en moralisk förpliktelse */.../* avgörs */.../* av situationens karakteristika */.../* men *att* det finns en förpliktelse anses klart redan i och med att *någon* uppträder som motpart" (s 89). Säg den utilitarist som inte skulle skriva under på det!!

Den alternativa syn som PS för fram är alltså Lévinas metaforer om 'den andre' och dennes 'tilltal'. Så vitt jag kan se tillför inte dessa något till diskussionen. Lévinas tankar förefaller nämligen vara *förenliga* med nästan *alla* normativa etiska teorier. Dessa utgör närmast olika förslag på preciseringar av a) vad som karakteriserar 'den andre', b) vari dennes 'tilltal' består och c) hur uppfordrande detta är i olika sammanhang. Kant skulle väl exempelvis svara något i stil med: a) att vara en autonom person, b) ett krav

på samma respekt som andra autonoma personer kräver för egen del, c) lika uppfordrande jämt. Utilitaristens svar lyder: a) att (någon gång) ha förmåga att ha upplevelser, b) att undvika lidande och söka välbehag, c) olika uppfordrande beroende på hur mycket lidande och välbehag som står på spel totalt sett. (Utilitarismens "formel" om maximering av den totala lyckan kommer här in som en teoretisk modell för vad det är som avgör hur uppfordrande olika 'tilltal' är i olika situationer).

PS presenterar inget separat svar av detta slag, varvid man kan fråga sig hur det existentiella argumentet ska förankras teoretiskt. PS vill inte se sig som vare sig utilitarist, plikt-etiker med absoluta förbud eller mer nyanserad rättighetsetiker. Den uppenbara lösningen skulle väl då vara någon sorts blandning, men problemet är ju att den skulle innehålla oförenliga idéer, såvida inte PS kan presentera någon modell för sammanvägning (och gör han det blir det ju emellertid närmast *denna* som kan betraktas som PSs etiska teori). En sista möjlighet är förstås att PS inte vill veta av något teoretiserande i moral – att han intar någon sorts anti-teoretisk eller situationsetisk position. Vissa vaga, utfall mot moralfilosofer i allmänhet och de av dessa som hyser en förkärlek för systematik i synnerhet, kan tolkas i denna riktning. Men i så fall lider hans bok tyvärr av än värre brister vad gäller kontakt med

litteraturen på området än vad som redan är fallet.

Hur som helst finns det viktiga rättighetsetiska grundtankar som PS *måste* förkasta, nämligen sådana som utesluter den typ av moraliskt hänsynstagande till potentiella personer som PS bygger sin abortetiska argumentation på. Rent logiskt finns det ju inget som hindrar att man, som t ex David Gauthier eller Michael Tooley, bestrider att framtida personer vilkas existens vi kan påverka i en viss situation inte är att räkna som 'den andre' i denna situation. PS anger dock inte vare sig hur han skulle försvara sig mot de som argumenterar för en sådan tes, eller att det finns sådana argument. PS isolerar sig på detta sätt från en fråga som dels varit en av de mest flitigt debatterade inom normativ etik de senaste 10 åren, dels verkar ganska viktig ur abortetisk synvinkel, dels finns rätt så utförligt behandlad på svenska, bl a i direkt anknytning till just abort.

Det existentiella argumentet bygger ju på ett hänsynstagande till den person som skulle existera i framtiden om abort underläts. Men denna potentiella person är ju inte *den enda* person vars framtida existens står på spel i abortsammanhang. Förmodligen väljer abortsökande kvinnor ofta inte mellan att få barn nu och att *aldrig* få barn, utan mellan att få barn nu och att få ett *annat* barn *senare*. Om en kvinna på detta sätt väljer mellan att fullfölja graviditeten och att

avsluta den, för att i stället skaffa ett annat barn senare, vad bjuder då det existentiella argumentet? Om vi tänker oss att båda de möjliga framtida personerna skulle leva ungefär lika bra liv, blir de då *utbytbara*? Om inte, varför? Visserligen är det, som PS uttrycker sig, en existentiell tragedi att en av dessa personer förhindras att existera, men den tragedin verkar ju lika stor vad gäller den andra personen. Och om vi ändrar på exemplet, så att den person som skulle finnas senare om kvinnan gjorde abort skulle få ett *lite bättre* liv än den person som skulle finnas om hon avstod från abort (t ex därför att föräldrarna är relativt unga och omogna), hur blir det då? Kan abort rättfärdigas med hänvisning till att kvinnan därmed, även om hon ger upphov till en existentiell tragedi, undviker en *än mer* tragisk existentiell tragedi?

Dessa frågor berörs inte av PS. Men svarar han "ja" blir hans argument i sak mer eller mindre identiskt med hur utilitarister tenderar att resonera (fast utan den möjlighet till teoretiskt rättfärdigande som den utilitaristiska teorin ger det utilitaristiska argumentet): Abort kan rättfärdigas med hänvisning till det framtida barnet, till kvinnan och närstående *samt* till andra möjliga framtida barn. PS gissar redan nu att de flesta svenska aborter är moraliskt acceptabla utifrån hans modell. Läger vi till det tredje sättet att resonera utifrån det existentiella argumentet ökar detta antal

betydligt! Dessutom verkar det som att PS i så fall skulle bli tvungen att revidera sina slutsatser om fosterdiagnostik och selektiv abort! PS hävdar att sjukvårdens policy för godtagna indikationer för fostervattenprov bör begränsa dessa till två av nuvarande fyra. (Detta beror delvis på att han förefaller okunnig om att fostervattenprov ofta är ägnat att *förebygga* abort – de flesta proven motiverar *fortsatt graviditet* för kvinnor som utan prov ofta skulle ha övervägt abort.) En av de indikationer PS vill ha bort är "kvinnan äldre än 35 år". Denna indikation ogillas av PS därför att den indicerar ökad sannolikhet för barn med Downs syndrom och eftersom barn med Downs syndrom, enligt PS, i genomsnitt inte far så illa att det existentiella skälet upphävs, kan selektiv abort inte rättfärdigas på den grunden. Detta verkar vara en sund bedömning, men om vi tillåter oss att gissa att barn med Downs syndrom i genomsnitt lever kortare och något mindre behagliga liv än andra barn, så uppstår frågan om inte den existentiella tragedin som är involverad i att förhindra existensen av ett barn med Downs syndrom kan kompenseras av att man undviker en *mer* tragisk existentiell tragedi bestående av att ett framtida friskt barn inte får bli till.

Hur skulle PS kunna undvika detta? Han kan inte hävda att hänsyn till andra än barnet inte kan uppväga den existentiella tragedin, för han är ju beredd att godkänna

för han är ju beredd att godkänna abort med hänvisning till kvinnan och familjen. Kan han då hävda att det är en viktig moralisk skillnad mellan de två potentiella personerna, nämligen i kraft att den ena redan finns, låt vara som foster? Knappast. En sådan argumentationslinje förefaller rentav passa PS *extra* illa, då hans (kloka!) strategi är att inte hänga upp abortetiken på en särskild idé om *fostret*, utan går direkt på *den som fostret kan bli till* om abort underlåts. Om en abort är fel, så är den enligt PS *inte* fel mot *fostret*, utan mot den framtida möjliga individ som berövas sin existens. Förutom detta skulle nämnda sätt att diskriminera mellan de olika potentiella personerna dessutom aktualisera svåra frågor om identitet över tiden (kan fostret och den framtida person det kan utvecklas till verkligen tillhöra samma över tiden existerande person?).

I kapitel 6 diskuterar PS frågan om det är acceptabelt att bota sjukdomar med vävnad från aborterade foster. PSs svar är att detta är moraliskt godtagbart endast om den abort som "producerat" den vävnad som används är moraliskt försvarlig. Den socialpsykologiska hypotesen att förekomsten av fostervävnadstransplantation tenderar att förse den sjukvårdspersonal som är engagerad i abortverksamheten med ett gott skäl att ägna sig åt denna – även i de fall där aborten är felaktig – tillmäts här stor vikt. Detta verkar

ju dock vid första påseendet helt irrelevant. Eftersom PS är beredd att försvara abort utifrån att det gynnar kvinnan, borde han väl vara beredd att försvara abort också om det i minst lika hög grad gynnar någon annan (t ex någon som med hjälp av fostervävnadstransplantation botas från Parkinsons sjukdom) och i så fall verkar det ju inte finnas något fall av (framgångsrik) bot med hjälp av fostervävnad där denna vävnad kommer från en omoralisk abort. PS är dock medveten om detta och hävdar att det finns en avgörande skillnad mellan det fall där abort gynnar kvinnan i hög grad och det fall där någon annan gynnas i minst lika hög grad av fostervävnadstransplantation: I det senare fallet, men inte det förra, så brukas nämligen fostret "blott som medel". PS utbrister därpå: "Någon skulle *kanske* invända att det även i rutinabortverksamheten handlar om att bruka embryon/foster som medel för den gravida kvinnans /.../ välfärd" (s 146, min kursivering). Men se den gubben går inte, för i det fallet brukas inte fostret "som *naturresurs*, /och/ därmed som medel i en annan, mer *substantiell* bemärkelse..." (s 146, mina kursiveringar). Den tydligen moraliskt mycket avgörande "substans" som här omnämns lämnas dock läsaren att försöka klämma fram på egen hand.

PS har en redan inledningsvis uttalad ambition att vara modig och nyskapande i sina abortetiska be-

traktelser. För PS innebär detta inte minst "att se och våga se" – underförstått att se det andra varit för fega för att uppmärksamma. PS vill vara på en gång både djupare och bredare än sina föregångare. Han vill tänka längre i etiken om fler etiska frågeställningar och ha ett mer känsligt och nyanserat förhållande till verkligheten. En lovverd ambition naturligtvis, men tyvärr väl omfattande för att kunna förverkligas på 186 sidor. I stället drabbas PS av att, i sin iver att nagla fast andras blindade fläckar, på flera avgörande punkter misslyckas med att upptäcka sina egna.

En sådan är oförmågan att anknyta till det andra påstått om de frågor PS yttrar sig om. I stället ägnar han sig med stor förtjusning åt att, i något som närmast liknar karikatyrens form, måla upp "somliga" eller "vissa" som påstås ha yttrat den ena korkade åsikten efter den andra, för att sedan med stor retorisk bravur och inte så lite klandrande tillmälen mosa sönder dessa påstådda debattmotståndares argument och teser. Det är förvisso huvudlösa åsikter som PS tar strid mot på detta sätt, men i boken finns ingen reflektion över om de möjligen är en frukt av att PS läst slarvigt, missat en alternativ tolkningsmöjlighet eller rentav fantiserat lite vilt. I det fåtal fall där PS besvärar sig med att ange vem som ska ha yttrat de åsikter han vänder sig mot blir det inte mycket bättre. En i det närmaste grotesk van-

tolkning härvidlag är PSs påstående att Torbjörn Tännsjö i boken *Välja barn* blandar ihop abortetik och abortpolitik i samband med selektiv abort. Tännsjö skiljer mellan dessa frågor redan i förordet och utvecklar distinktionen dem emellan ytterligare på ss 23–25. PS angriper också Tännsjö för inkonsekvens då denne hävdar att det, utifrån utilitarismen, finns goda skäl att tro att det är värre att döda födda än ofödda människor. PS tycks tro att detta skulle innebära att födelsen i sig tillskrivs moralisk betydelse, men det framgår med all önskvärd tydlighet att tesen ifråga baseras på vissa *empiriska hypoteser*, vilka gör troligt att dödandet av födda ofta har mer vidsträckta konsekvenser än dödandet av ofödda (se *Välja barn*, ss 75–81).

Söker man blindade fläckar får man sitt lystmäte i den sk läsningen av abortpraktikens kliniska, psykologiska och sociala verklighet i kapitel 2, som avsätter många spår i andra delar av boken, inte minst kapitel 6. Denna "läsning" görs nästan helt utan referenser till någon form av belägg för att det förhåller sig på det sätt som PS påstår. I stället får vi ta del av delvis målade, delvis försåtligt värdeladdade, delvis aggressivt mästrande generaliserande spekulationer om hur aktörer i den verkliga abortpraktiken tänker, känner, resonerar och reagerar. Om PS i de övriga kapitlen mestadels lyckas behärska sin dragning till predikantrollen slår

visserligen gång på gång *vilja* vara känslig och nyanserad i förhållande till den verklighet han beskriver. Men vad som *konkret* presteras är en emotionell berg-och-dalbana som inget annat är än hemsnickrade spekulationer, utan synbarlig distans till de egna känslorna gentemot abort och utan konkret verklighetsunderlag, presenterade som vore de oomkullrunkeliga generella sanningar. Man kan med fog fråga sig vad denna PSs läsning är en läsning av – abortpraktiken eller PS egna fördomar om denna? Som allra värst blir det då PS skäller ut svenska kvinnor i allmänhet och abortsökande sådana i synnerhet för deras påstådda oförmåga att se fostret som något annat än ett utbytbar ting och aborten som något annat än vardaglig rutin. Liknande salvor avlossas också mot sjukvårdspersonalen, men då det gäller kvinnorna har PS inte ens brytt sig om att sätta sig in i de undersökningar som gjorts av just svenska abortsökande kvinnors tankar och känslor inför och efter aborten och som ofta strider mot PSs påståenden. Kristina Holmgrens avhandling om just *moraliska* funderingar hos abortsökande kvinnor finns t ex inte med bland PSs referenser (*Legal Abortion During Very Early Pregnancy. Women's Experiences and Ethical Conflicts*, Stockholm 1994: Karolinska institutet). Inte heller de flertalet andra svenska studier som finns av havandeskapets respektive abortens psykologiska, psykosociala

och socialmedicinska effekter på kvinnan.

Min poäng är inte att det i abortetiska sammanhang med nödvändighet är fel att spekulera. Om detta sker *uttalat* och *med öppenhet för många skilda möjliga scenarier* kan det såväl hjälpa läsaren att komma förbi egna fördomar, som öppna upp intressanta fält för framtida empirisk forskning. I den mån det redan finns sådan forskning bör man naturligtvis sätta sig in i denna och basera sin reflektion på dess resultat. Dessutom är det av yttersta vikt att vara på sin vakt mot att den egna "läsningen" av en verklighet man sällan vet så särskilt mycket om i alltför hög grad färgas av egna oreflekterade sympatier och aversioner. PS bryter såvitt jag kan se mot samtliga dessa elementära krav. Inte minst vad gäller den sistnämnda punkten är läsningen av kapitel 2 bitvis beklämmande. Jag unnar ingen kvinna – framför allt inte den som gjort abort och söker i litteraturen efter vägledning i sina moraliska grubblerier – att konfronteras med PSs slutgiltiga karakteristik av den kvinna som valt abort: att hon kanske inte "vill ett brutalt livsmönster – men det blir så ändå. Det bara blir så – *som hos de oskäligen djuren*" (s 52, andra kursiveringen min).

De två avslutande kapitlen har karaktären av separata artiklar. Dessa rör avgränsade delproblem där PS förefaller ganska väl insatt och dessutom är bitvis mer sansad i

och dessutom är bitvis mer sansad i tonen. I övrigt har jag dock inte funnit mycket av reellt värde i boken. Den avgörande bristen med *Abortetik i ny dager* är författarens ovilja att föra *dialog*, vare sig i allmänhet eller med dem som tidigare yttrat sig i ämnet (däribland jag själv). Detta kan säkert förklara den intellektuella slapphet och brist på självkritik som genomsyrar PSs argumentation. Men det för också med sig att det är svårt att se vem som egentligen skulle kunna ha något reellt utbyte av PSs bok. Den är inte nyskapande (i någon positiv mening) i vare sig svenskt eller internationellt perspektiv. Den är

inte introducerande för novisen och samtidigt inte heller särskilt intressant för den redan insatte. Med sin ofta aggressivt predikande och anklagande ton mot sjukvårdspersonal och abortsökande kvinnor torde den också vara svår att tillgodogöra sig för dessa huvudsakliga aktörer i abortsammanhang. Den enda realistiska målgrupp där *Abortetik i ny dager* skulle kunna göra lite nytta är de fundamentalistiska abortmotståndare som PS angriper i sitt första kapitel. Kan han få någon av dessa att ändra åsikt kan onekligen *Abortetik i ny dager* ha vissa pragmatiska fördelar.

Christian Munthe